

1. PRZYKŁADOWY PRZEBIEG ZAJĘĆ: SKĄD SIĘ WZIEŁA MNIEJSZOŚĆ NIEMIECKA?

G = Gość

U = Uczniowie

N = Nauczyciel/-ka

G wchodzi do klasy, N przedstawia go U.

G wita się, opowiada o sobie i podaje temat zajęć.

Na początku warto zapytać uczniów, skąd ich zdaniem obecność mniejszości niemieckiej na terenie Polski. Dzięki temu zorientujemy się, jaka jest dotychczasowa wiedza uczniów na ten temat i na tej podstawie będziemy wiedzieli, które wątki możemy rozbudować, a które skrócić.

I Prehistoria

G: Aby odpowiedzieć na to pytanie, musimy wybrać się w daleką podróż w przeszłość. Śląsk od zawsze był miejscem, w którym występowały różne kultury obok siebie lub po sobie. Zaczniemy od samego początku. Na Śląsku już od bardzo dawna znane są osady, zamieszkiwane przez osoby, które nie są ani Niemcami, ani Polakami, ani Słowianami, ani Germanami. Odkryto ślady osad z roku około 4.200 p.n.e. Było to dużo wcześniej niż kultura egipska. Najstarsze dynastie faraonów egipskich sięgają roku 3.100 p.n.e. Każdy z takich okresów i kultur ma swoją nazwę, jak na przykład kultura pucharów lejkowych (Trinkbecherkultur). Archeolodzy znajdują cały czas wiele przedmiotów z okresu ok. 2000-1800 p.n.e., które mówią nam, że ludzie wtedy żyli tu, mieli osady, uprawiali rolnictwo i hodowali bydło. Później pojawiła się kultura łużycka w okresie 1000 – 500 p.n.e., a więc w czasach biblijnych, które znamy z czasów opisanych w Starym Testamencie. Właśnie z tego okresu pochodzą najstarsze nazwy geograficzne takie jak Góra Ślęża (Zobtenberg), rzeka Nysa, Odra¹.

Można zapytać uczniów o to, skąd pochodzi nazwa Śląsk. Jak po niemiecku nazywa się Śląsk. Będzie to wprowadzenie do dalszej części opowieści.

G: Naukowcy mają różne teorie, skąd pochodzi nazwa Śląsk. Po raz pierwszy nazwa Śląsk została użyta przez Ptolemeusza, greckiego astronoma, geografę i matematyka. Żył on a w czasach 100-160 p.n.e. Pisał on o plemieniu żyjącym na Śląsku nazwał je *Silingai* (Σιλινγαι). Sama nazwa Śląsk pochodzi od nazwy Ślęża (Lohe), czyli nazwy rzeki, która niedaleko Wrocławia uchodzi do Odry.

¹ Arno Herzig, Krzysztof Ruchniewicz, Małgorzata Ruchniewicz: Śląsk i jego dzieje, Wrocław 2012 s. 10.

U: Pokazują na mapie górę Ślężę, rzekę Ślężę i Wrocław. Warto też polecić uczniom wycieczkę na Górę Ślężę i do muzeum w Sobótce. Na górze Ślęży znajdowała się bardzo stara osada. Takie osady nazywa się oppidia.

G: Czy wiecie, jaka grupa ludów miała swoją osadę w okolicach miasta Sobótka?

U: Zgadują

G: Prawidłowa odpowiedź, to Celtowie. Co wiecie o Celtach?²

U: Odpowiadają (zapewne kojarzą Celtów z Anglią)

G: Kolejną ważną grupą ludów, którzy przybyli na Śląsk, byli Celtowie. Celtowie pojawili się na Śląsku ok. 300 r. p.n.e. Reprezentowali oni bardzo rozbudowaną kulturę. Mieli swoje pieniądze, zajmowali się rzemiosłem oraz, prócz handlu wymiennego, korzystali z własnego systemu pieniężnego. Śląsk to najdalsze obszary w kierunku północno-wschodnim, jakie zasiedlili Celtowie.

Około 300 roku naszej ery pojawiają się na Śląsku plemiona germańskie.

Co wiecie o Germanach?

U: Odpowiadają, zapewne kojarzą Germanów z Niemcami.

Można zapytać uczniów o wiedzę na temat Germanów i skąd pochodzą.

G: Germanie przywędrowali na Śląsk z terenów Skandynawii. Ludy germańskie - to było wiele plemion. Pojawiają się Wandalowie, którzy wymieszali się z Celtami a z czasem wyparli ich. Wspomniani przez Ptolemeusza Silingowie byli właśnie plemieniem należącym do Wandali. W tym czasie utrzymywali oni stosunki handlowe z cesarstwem rzymskim. Najbardziej znanym skarbem odkrytym z czasów Wandali są groby książęce odkryte we wrocławskim Zakrzowie. W 1885 r. odkryto w Gosławicach, dziś dzielnica Opola, grób księcia z czasów Wandali³. Z tego okresu znaleziono również elementy kultury rzymskiej, co oznacza, iż ludność tutejsza utrzymywała się z wymiany handlowej. W tym czasie cesarzem rzymskim został Magnencjusz (350-353 r. n.e.), który miał korzenie germańskie.⁴ Okres wędrówki ludów rozpoczął się na Śląsku, gdy w 375 r. n.e. na Śląsk przybywają ze stepów Mongolii i Wschodu plemiona Hunów. Na IV w. n.e. przypada przerwa w osadnictwie na tych terenach. To znaczy, że przez pewien czas były one znów niezamieszkane. Tylko nieliczni Silingowie zostali na Śląsku, w prowincji Ślężan.

Słyszeliście już o „wędrówce ludów”? Co wiecie na ten temat?

² Arno Herzig: Geschichte Schlesiens. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart, München 2015, str. 9-13.

³ Lucyna Szafran-Szadowska: Zanim powstało Opole, Opole 1987, str. 60. *Należy zwrócić uwagę, że w książkach wydawanych za czasów PRL cenzura usuwała wszelkie wzmianki o germańskich ludach żyjących na terenie Śląska. Chodziło o stworzenie fałszywego mniemania, że ziemie Śląska i Polski było prapolskie, co oczywiście w świetle faktów jest nie do utrzymania – przyp. W.G.*

⁴ S. Foscher-Fabian: Die ersten Deutschen. Der Bericht über das rätselhafte Volk der Germanen, Leonberg 1975, str. 374

U: *Odpowiadają. Czy wiedzą, jakie kolejne plemiona pojawiły się na Śląsku, gdy Hunowie odeszli i kiedy to się działo. Można zapytać uczniów tytułem wprowadzenia w temat, skąd wzięła się nazwa Niemcy, bo to początek bycia Niemców na terenie dzisiejszej Polski.*

G: Na Śląsku pojawiły się plemiona słowiańskie. Było to około roku 600 naszej ery, czyli jakieś 200 lat po najazdach Hunów. Właśnie w VI w n.e. na Śląsk, który był praktycznie opustoszały po wędrówkach ludów, przybyli Słowianie. Z tego okresu pochodzi nazwa „Niemcy”. Ludność słowiańska, która dotarła na Śląsk, zetknęła się z „tubylcami” z plemienia Silingów i nazwali ich „Nûmci”, czyli po polsku Niemi, ponieważ nie umieli się z nimi porozumieć. Naukowcy są zdania, że Silingowie, którzy zostali na Śląsku, wymieszali się z „imigrantami” słowiańskimi i przyjęli ich kulturę i język.

Jak myślicie, jak daleko na zachód dotarli Słowianie?

U: *Być może słyszeli o ludzie Serbów. Warto zapytać się, czy Słowianie to to samo, co Polacy?*

G: Ślady osadnictwa słowiańskiego można znaleźć na terenie Niemiec. Słowianie to oczywiście nie Polacy, ponieważ było bardzo dużo plemion słowiańskich, które nosiły różne nazwy. Najdalej na zachód doszli Łużyczanie, zwani też Serbami. Plemię słowiańskie, którego ślady osadnictwa znaleźć można w regionie Łaby i Soławy⁵. Ślady Słowian odkryto również w okolicach Lubeki. Pokazuje to, jak od samego początku różne ludy w Europie się mieszały. Do dziś działa prężnie na terenie Niemiec mniejszość słowiańska, jaką są Serbołużyczanie mieszkający na terenach Górnych i Dolnych Łużyc. Mniejszość ta jest wspierana przez państwo niemieckie, ma swoje własne szkoły i książki w języku serbołużyckim, a dzieci w szkołach uczą się języka niemieckiego i języka mniejszości.

Warto, aby uczniowie na mapie wskazali obszar osadnictwa Słowian, pokazali, gdzie mieszkają Serbołużyczanie i czy znają taką mniejszość. Można zapytać uczniów, czy na zajęciach z historii uczyli się o tych najstarszych kulturach. Może słyszeli o wykopaliskach. Można zapytać uczniów, czy znają jakieś muzea, w których można zobaczyć tak stare przedmioty wykopane przez archeologów. Warto zachęcić nauczycielkę i uczniów do odwiedzenia jakiegoś muzeum regionalnego lub Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu.

II Średniowiecze

G: Dowiedzieliśmy się o tym, że na Śląsku od zawsze mieszały się różne wpływy i kultury, a Śląsk nie był terenem ani prastłowiańskim ani prapolskim, jak twierdzili historycy z czasów PRL, którzy starali się uzasadnić przesunięcie granic zachodnich państwa polskiego.

⁵ Joachim Herrmann (Hrsg.): Die Slawen in Deutschland. Geschichte und Kultur der slawischen Stämme westlich von Oder und Neisse vom 6. Bis zum 12. Jahrhundert. Ein Handbuch, Berlin 1974, str. 9

Patrząc na takie fakty równie dobrze mogli by żądać granic na Łabie, a nie na Odrze. Historia jest trochę bardziej złożona i warto ją znać, aby nie dać się zmanipulować.

Wracając do mojego pytania z początku lekcji: Znacie już najstarsze dzieje. Jak więc teraz myślicie, od kiedy Niemcy obecni są na terenach, które są dziś częścią państwa polskiego? Czy na Śląsku przyjęto wcześniej Chrześcijaństwo? Skąd się wzięło Chrześcijaństwo w Polsce?

U: *Zapewne opowiedzą o roku 966 i o chrzcie Polski za Mieszka I*

G: Aby odpowiedzieć, na te pytania należy stwierdzić, że zanim powstało państwo polskie, teren Śląska należał do Państwa Wielkomorawskiego, a później znalazł się pod panowaniem czeskiego rodu Przemyślidów. Według jednej z legend nazwa Wrocławia pochodzi właśnie od księcia czeskiego Wratisława I (panował w latach 894-921) z rodu Przemyślidów. Książę Wratisław był Chrześcijaninem, synem św. Ludmiły Czeskiej i ojcem św. Wacława. Według jednej z legend miał założyć na skrzyżowaniu szlaków w miejscu dogodnej przeprawy przez Odrę zamek warowny, który od niego został nazwany „Wratislavia” i kojarzony jest z dzisiejszym Wrocławiem⁶. Tak więc wraz z nim chrześcijaństwo pojawiło się wcześniej na Śląsku niż w państwie Polan. W 973 r. założono biskupstwo w Pradze, jak podają historycy, mieszkańcy Śląska, czyli Ślężanie, Bobrzanie, Dziadoszanie i Opolanie musieli więc należeć do diecezji praskiej. Obecne badania archeologiczne potwierdzają, że z tego okresu pochodzą między innymi miasta Wrocław i Niemcza (czyli lata 60. X w.). Opole i szereg innych grodów założono jako Castella w miejscach występowania bogactw naturalnych. Castelle to były warownie, których sieć miała pomóc w sprawowaniu władzy (kontroli) na tym terenie. Warownie oddalone były od siebie o 1 dzień drogi pieszej człowieka (niewiele powyżej 30 km, bo przecież nie było jeszcze dróg i trzeba było chodzić przez las). Śląsk zdobył dla dynastii Piastów Bolesław Chrobry dopiero w latach 90. X wieku⁷. Należy dodać, że Piastów w walce z Bolesławem II czeskim wspierały w walce o Śląsk wojska cesarstwa niemieckiego⁸. Śląsk był więc wcześniej chrześcijański niż reszta części Polski, która przyjęła Chrzest wraz z księciem Mieszko I w 966 r., a więc zanim Piastowie zajęli Śląsk i odebrali go rodowi Przemyślidów. Jako dowód może tu posłużyć krzyżyk, znaleziony w okolicy kościoła Św. Wojciecha („na górze”), który pochodzi z VII w. n.e., co świadczy o tym, że Chrześcijaństwo dotarło na tereny Śląska/Górnego Śląska w czasach Państwa Wielkomorawskiego.

A czy wiecie, jak Chrześcijaństwo dotarło do Czech?

U: *snują przypuszczenia*

⁶ Das Breslau Lexion: Dülmen 1994, str. 1982, tamże hasło Wratislawn I, Herzog von Böhmen.

⁷ Arno Herzig, Krzysztof Ruchniewicz, Małgorzata Ruchniewicz: Śląsk i jego dzieje, Wrocław 2012 str. 10 i str. 14

⁸ Jerzy Dowiat: Metryka Chrztu Miewszka I., Warszawa 1961, str. 189

G: Większość osób twierdzi, że Chrześcijaństwo przywędrowało do Polski, czyli na dwór Piastów właśnie z Czech. Warto się więc zastanowić, skąd Chrześcijaństwo wzięło się w Czechach i gdzie przyjęto Chrzest? Możliwość władcy Czeski przyjął Chrzest już w 845 r., a więc ponad 120 lat wcześniej niż stało się to w Polsce. Wówczas książęta i dostojnicy zwyczajowo udawali się zagranicę, do siedzib biskupów, ponieważ tylko biskup mógł wtedy udzielić sakramentu chrztu, który był łączony z sakramentem bierzmowania. W tych czasach, czyli w czasach karolińskich, biskupstwo w Ratyzbonie prowadziło rozległą działalność misyjną na terenie dzisiejszych Czech i Śląska. Z klasztoru św. Emmerama w Ratyzbonie pochodziło wielu misjonarzy. Właśnie w Ratyzbonie w roku 845 chrzest przyjęło 14 książąt czeskich, o czym można przeczytać w słynnym roczniku napisanym w Fuldzie⁹. Chrześcijaństwo do Czech przyszło więc z Niemiec, a nawet w Niemczech miał miejsce chrzest Czech. Na tereny Czech i Śląska przybywają już IX w. pierwsi niemieccy misjonarze i kapłani.

A komu zawdzięczamy Chrzest Polski w 966 r.? Skąd pochodzili pierwsi kapłani w Polsce?

U: *Zapewne znów opowiedzą o chrzcie Polski w 966 r.*

G: Powszechnie uznaje się, że Dobrawa, z rodu Przemyślidów, żona Mieszka I jest „matką chrzestną Polaków”. Mówiliśmy już o związkach Czechów z Bawarią i warto dodać, że brat Dobrawy, Strachkwes Chrystian, był zakonikiem w klasztorze św. Emmerama w Ratyzbonie (Regensburg), która leży w Bawarii. Można wywnioskować, że również pierwsi kapłani w państwie Polan pochodzili z Bawarii.

Czy wiecie, że Dobrawa, zwana też Dąbrówką lub Dubrawą miała siostrę?

Jej siostra miała na imię Mlada i była siostrą zakonną i przebywała również w Rzymie za czasów Papieża Jana XIII. Warto dodać, że papież Jan XIII był zwolennikiem polityki cesarstwa niemieckiego i opowiadał się za polityką cesarza niemieckiego Ottona I. Właśnie ten papież ukoronował cesarza niemieckiego Ottona II¹⁰. Nie dziwi więc fakt, że Chrześcijaństwo przywędrowało do Czech z terenów Cesarstwa Niemieckiego. Pierwsi kapłani, którzy przybyli przez Czechy do państwa Polan byli z Bawarii. Część historyków polskich podaje wiele argumentów za tym, że Mieszko wraz ze swym dworem przyjął chrzest właśnie w Ratyzbonie, czyli w Bawarii¹¹.

Czy wiecie, kiedy założono pierwsze biskupstwa w Polsce i komu zawdzięczamy powstanie kościoła Katolickiego w Polsce?

U: *próbują zgadnąć*

G: Podczas zjazdu gnieźnieńskiego w roku 1000 cesarz niemiecki Otton III ustanawia samodzielną organizację kościelną w Polsce. Warto dodać jako ciekawostkę, że stało się tak

⁹ Max Spindler (wyd.): Handbuch der bayerischen Geschichte, tom 1, Monachium 1981, str. 225.

¹⁰ Jan Wierusz Kowalski: Poczet papieży, Warszawa 1985, str. 75-76.

¹¹ Jerzy Dowiat: Metryka Chrztu Mieszka I., Warszawa 1961, str. 139 – 146.

za zgodą papieża Sylwestra II., który był blisko związany z niemieckim cesarzem i jeszcze jako mnich Gerbert był doradcą cesarza Ottona III i działał na cesarskim dworze, a za wsparciem cesarza niemieckiego został papieżem i przyjął imię Sylwester II.¹² Należy też dodać, że w tych czasach traktowano Cesarstwo Niemieckie jako obrońcę papieżstwa. Stworzenie niezależnej hierarchii kościelnej na terenach piastowskich i przyjęcie chrześcijaństwa nie przebiegało bez trudności. Pojawili się wtedy na ziemiach polskich duchowni, w tym wielu z Niemiec. Niemcami byli ówcześni biskupi polscy – Reinbern, Bruno z Kwerfurtu i Poppo.¹³

Aby wprowadzić kolejny wątek można zapytać uczniów, kto był już w Krakowie i jakie mają wrażenia z dawnej stolicy Polski. Można zapytać, jakie związki z Niemcami ma Kraków.

G: Metropolia krakowska miała wielu kapłanów o korzeniach niemieckich. Poppo był pierwszym biskupem Krakowa. Kraków stał się stolicą biskupią w roku 1000 w ramach postanowień zjazdu gnieźnieńskiego. Do Polski Poppo przybył z cesarstwa niemieckiego i był fundatorem pierwszej katedry na Wawelu, która była wybudowana w stylu, jaki znamy z terenu Cesarstwa Niemieckiego. Również biskup krakowski Aron pochodził z Niemiec, a dokładnie z Nadrenii, gdzie był mnichem w opactwie benedyktyńskim pod wezwaniem św. Mikołaja i Michała Archanioła w Braunweiler, koło Kolonii. Opactwo to założył Ezon, ojciec polskiej królowej Rychyzy, która też była Niemką¹⁴. Rychyza, królowa Polski pochowana jest w katedrze w Kolonii. Można do dziś odwiedzić jej grób. Zanim Aron został biskupem, został mianowany przez Kazimierza Odnowiciela, który wrócił z Niemiec, pierwszym opatem w Tyńcu. Jako ciekawostkę warto dodać, że w Tyńcu pod Krakowem znajduje się najstarsze opactwo benedyktyńskie w Polsce i to właśnie tam przetłumaczono w latach 60-tych XX. wieku Biblię na język polski, a czytania w kościele, które słuchamy, pochodzą z Biblii Tysiąclecia, którą tłumaczono z inicjatywy benedyktynów tynieckich.

Można zapytać uczniów, czy wiedzą, jakie są związki Krakowa z Kolonią i innymi niemieckimi miastami. Przy okazji można wspomnieć Wita Stwosza (Veit Stöß), który jest najbardziej znanym rzeźbiarzem niemieckim w Polsce, a pochodził z Norymbergi.

G: Kolońskie tradycje kościelne są obecne na wawelskiej między innymi przez czczonych na Wawelu kolońskich świętych Gerona i Leonarda. Liczne kościoły i cała sztuka wskazują na związki Kolonii z Polską¹⁵. Śladów obecności niemieckiej kultury w Polsce i bliskich związków kościelnych jest bardzo wiele. Nawet herb krakowskiej kapituły katedralnej przedstawiający trzy korony nawiązuje do relikwii Trzech Królów w Katedrze Kolońskiej. Ponadto, kiedy w XIX wieku odnaleziono średniowieczne plany budowy katedry kolońskiej i przystąpiono do kontynuowania dzieła, ze Śląska zaczęły płynąć darowizny – składki na

¹² Jan Wierusz Kowalski: Poczёт papieży, Warszawa 1985, str. 79

¹³ Marek Zybura: Niemcy w Polsce, Wrocław 2001, str. 11-12.

¹⁴ Krzysztof Rafał Prokop: Poczёт Biskupów Krakowskich, Kraków 1999, str. 16-20.

¹⁵ Marek Zybura: Niemcy w Polsce, Wrocław 2001, str. 13.

budowę świątyni. Bardzo bliskie były związki Niemiec z Polską i trwały przez wieki. Niestety, czasami politycy szukają tego co dzieli, a nie tego co łączy i przemilczają wielki owocnej współpracy i mówią tylko o konfliktach i niezgodzie.

A co wiecie na temat rodu Piastów? Czy wiecie kim byli Piastowie, skąd pochodzili?

U: *Odpowiadają*

G: Niektórzy mówią o prastarych polskich piastowskich ziemiach, o wojnach i zatargach. Warto sobie przypomnieć, że nawet polski ród królewski był blisko związany z cesarstwem niemieckim. Już od najdawniejszych dziejów były utrzymywane kontakty polsko-niemieckie. Władcy piastowcy utrzymywali bliskie związki polityczne z elitami politycznymi w Rzeszy¹⁶. Liczne były też związki rodzinne między Piastami a arystokracją w Rzeszy, czyli w Cesarstwie Niemieckim. Mieszko I, pierwszy władca Polski miał żonę Niemkę. Była to Oda, córka margrabiego Marchii Północnej Dytryka, którą poślubił po śmierci Dobrawy. Znana jest powszechnie hipoteza, że trzeci biskup Krakowa Lambert był właśnie synem Mieszka I i jego żony Ody¹⁷.

Można zapytać uczniów, co wiedzą o Bolesławie Chrobrym. Jako ciekawostkę można powiedzieć, że widnieje on na banknocie 20 zł. Można zapytać dzieci, gdzie leży Miśnia i jak nazywa się po niemiecku. Prawidłowa odpowiedź: Miśnia to polska nazwa miasta Meißen, które leży nad Łabą, na północ od Drezna.

G: Również pierwsza żona Bolesława Chrobrego była Niemką. Była to Rygdada córka margrabiego Miśni. Kolejną żoną Bolesława Chrobrego była też Niemką i nazywała się Oda. Była ona córką Ekkeharda, margrabiego Miśni¹⁸.

Można zapytać dzieci, czy znają dzieci Bolesława Chrobrego.

G: Regelinda, córka Bolesława Chrobrego, wyszła za mąż za Hermanna, margrabiego Miśni. Była ona między innymi fundatorką katedry w Naumburgu i do dziś można tam oglądać rzeźbę, która ją przedstawia jako fundatorkę katedry. Synem Bolesława Chrobrego był Mieszko II. Lambert, król Polski. W roku 1013 Mieszko II żeni się z Rychezą, siostrzenicą cesarza niemieckiego i siostrą Hermana, arcybiskupa Kolonii¹⁹. Można śmiało powiedzieć, że pierwsza królowa Polski była Niemką. Synem Mieszka I i Rychezy był Kazimierz Odnowiciel, który był władcą Polski w latach 1034-1058. Niemka była matką władcy Polski, który odbudował państwo Polskie w trudnych czasach panowania pogaństwa.

Można zapytać uczniów, czy Chrześcijaństwo jest czymś obcym w Polsce. Można spróbować dowiedzieć się, co myślą o Chrześcijaństwie. Warto powiedzieć, że były czasy, w których uważano w Polsce Chrześcijaństwo za coś obcego, a nawet niemieckiego i się

¹⁶ Andrzej Pleszczyński: Przekazy niemieckie o Polsce i jej mieszkańcach w okresie panowania Piastów, Lublin 2016, str. 22

¹⁷ Krzysztof Rafał Prokop: Poczёт Biskupów Krakowskich, Kraków 1999, str. 18.

¹⁸ Oswald Balzer: Genealogia Piastów, Kraków 2005, str. 87.

¹⁹ Oswald Balzer: Genealogia Piastów, Kraków 2005, str. 127

buntowano. Wtedy uczniowie zostaną zainteresowani kolejnym wątkiem wpływu Niemców na Chrześcijaństwo w Polsce.

G: Kazimierz Odnowiciel zaszczerpił Chrześcijaństwo w Polsce, w której było jeszcze wiele pogan. Miał silne wsparcie swojego wujka, biskupa Kolonii. W ówczesnej Polsce Chrześcijaństwo nie było popularne. Mówiono nawet, że Chrześcijaństwo pochodzi z Europy Zachodniej i dlatego niechętnie je przyjmowano. Świadczy o tym powstanie ludowe w Polsce w 1038 roku. Powstanie było nazywane też „reakcją pogańską”, ponieważ było skierowane przeciwko zachodniemu Chrześcijaństwu i władcom, którzy przyjęli Chrześcijaństwo z Niemiec. W tamtych czasach w Słowiańszczyźnie Zachodniej identyfikowano Boga Chrześcijan z „bogiem niemieckim”²⁰, a więc czymś obcym. Można przeczytać o tym w żywotach Ottona Bamberskiego²¹.

Warto zapytać uczniów o wnioski. Niewątpliwie wnioskiem są fakty, że Niemcy byli od samego początku historii Polski obecni nie tylko na terenach, które dziś należą do Polski, ale również w Polsce. Wpływy kultury niemieckiej, zwanej też zachodnią, są bardzo wielkie. Gdyby nie Chrześcijaństwo przyjęte za sprawą powiązań z Cesarstwem Niemieckim, Polska byłaby związana z cywilizacją Wschodniego Chrześcijaństwa i pewnie pisalibyśmy dziś cyrylicą, czcionką stosowaną na Ukrainie, na Białorusi i w Rosji. Warto pamiętać o bliskich związkach, również małżeńskich i rodzinnych oraz o pochodzeniu Chrześcijaństwa w Polsce, ponieważ często spotykamy się z głosami twierdzącymi, że Polacy i Niemcy byli odwiecznymi wrogami i ze sobą walczyli. Takie twierdzenia są bardzo dalekie od prawdy, jak dowodzą fakty, które nie są często przedstawiane w mediach, ponieważ niektórzy cieszą się z niezgody i dzielą ludzi.

G: Jako ciekawe podsumowanie polsko-niemieckich relacji można przytoczyć fragment książki prof. Marka Zybury: „Proimigracyjna polityka Piastów nie różniła w tym względzie od polityki dworów innych młodych państw środkowej Europy. Wszędzie w tym regionie postrzegano biegłych w swoich profesjach cudzoziemców (a byli nimi tutaj z racji bezpośredniego sąsiedztwa głównie Niemcy) jako cennych pośredników w przekazywaniu zdobyczy kulturowych i cywilizacyjnych z zachodu kontynentu. Stąd przypisywany mylnie św. Stefanowi węgierskiemu XII-wieczny traktat o obowiązkach władców poucza wręcz, że ‘królestwo jednego języka jednakowych obyczajów słabe jest i kruche’, cudzoziemcy zaś przynoszą ze sobą nie tylko ‘rozmaite języki i sposoby życia’, ale i bogactwo ‘rozmaitych nauk i biegłości techniczno-militarnej’”²².

Warto wskazać uczniom fakt, że tereny Śląska praktycznie od 1163 r. tracą stopniowo łączność z Królestwem Polskim. W tym roku książęta Śląscy otrzymali dzielnicę Śląską w

²⁰ Jerzy Dowiat: *Metryka Chrztu Mieszka I.*, Warszawa 1961, str. 137

²¹ Wilhelm Bogusławski: *Dzieje Słowiańszczyzny Północno-Zachodniej do połowy XIII w.*, Poznań 1892 str. 545,

²² Marek Zybur: *Niemcy w Polsce*, Wrocław 2001, str. 16-17.

samodzielne władanie i byli poddanymi cesarza niemieckiego, któremu płacili podatki w postaci trybutu. Warto też dodać, że książęta śląscy, synowie księcia Władysława II, byli związani wtedy więzami krwi z cesarzem niemieckim, bo mieli wspólną babkę²³. Proces przejścia Śląska pod władzę polityczną Świętego Cesarstwa Rzymskiego (odwoływali się do Rzymu, bo był on wzorem państwa, olbrzymiego imperium) zakończył się za czasów panowania cesarza Karola IV, który w 1348 r. włączył Śląsk bezpośrednio do Korony Czeskiej, a przez to stał się częścią Rzeszy²⁴, a król polski Kazimierz III Wielki zrzekł się praw do całego Śląska w układzie w Pradze w 1356 r. Do 1945 r. cały Śląsk należał więc do obszaru kultury niemieckiej, a tym samym Niemcy byli mieszkańcami Śląska. W tym czasie jednak były utrzymywane kontakty handlowe i polityczne z Polską.

Autor: Waldemar Gielzok – Prezes Niemieckiego Towarzystwa Oświatowego

Polecana literatura:

Arno Herzig: Geschichte Schlesiens. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart, München 2015

Jerzy Dowiat: Metryka Chrztu Mieszka I., Warszawa 1961

Marek Zybur: Niemcy w Polsce, Wrocław 2001

Arno Herzig, Krzysztof Ruchniewicz, Małgorzata Ruchniewicz: Śląsk i jego dzieje, Wrocław 2012

Polecane materiały dydaktyczne:

Europa. Nasza Historia, tom 1, 2 i 3 – polsko-niemiecki podręcznik do nauki historii

Katarzyna Michalak: Historia i kultura mniejszości niemieckiej, zeszyty 01, 02, 03, 04 - Opole / Gliwice 2017

III Skąd wzięli się Niemcy w Polsce i na Śląsku, czyli o św. Jadwidze, niemieckich Piastach, osadnictwie i prawie miejskim

N: Nauczycielka może wprowadzić uczniów w temat mówiąc, że dziś pojawią się słowa znane i nieznanne i takie, które mogą być przydatne na j. polskim i historii oraz religii: lokacja, prawo niemieckie, prawo magdeburskie, przedsiębiorca, zasadzca, burmistrz, Piastowie i św. Jadwiga.

G: Ciekawy jestem, jak myślicie, skąd wzięli się Niemcy w Polsce i na Śląsku?

U: *Odpowiadają, snują przypuszczenia.*

²³ Geschichte Schlesiens, tom I, Stuttgart 1961, str. 112.

²⁴ Arno Herzig, Krzysztof Ruchniewicz, Małgorzata Ruchniewicz: Śląsk i jego dzieje, Wrocław 2012 str. 45.

G: W X w. rozpoczął się proces szybkiego wzrostu ludności w Europie Zachodniej. Po raz pierwszy od czasu starożytności wzrosła stopa życiowa przeciętnego mieszkańca. W wielu regionach rozwiniętych doszło do zjawiska przeludnienia. Wiele osad zmieniło się w miasta. W Europie Środkowo-Wschodniej zaś dominowały pustkowia i las pierwotny. Grody i tereny zagospodarowane były raczej nieliczne. Wielu władców na wschodzie Europy i na terenach dzisiejszego państwa polskiego dostrzegło szanse rozwoju swoich gęsto zalesionych terenów właśnie poprzez sprowadzenie osadników z Zachodu, którzy mogli przywieść ze sobą nowe obyczaje, nowe prawo i wiedzę w dziedzinie handlu, rzemiosła i ustroju miast. Współpraca władców w Polsce z niemieckimi władcami miała już duże tradycje, w tym też na płaszczyźnie militarnej. Warto przypomnieć, że już pierwszy władca Polski Mieszko I, który nosił również germańskie imię Dagome i wielu historyków mówi o jego skandynawskich korzeniach, nawiązał współpracę z cesarzem niemieckim i prowadził wojny z innymi Słowianami: *„Po klęsce poniesionej w wojnie ze słowiańskimi Redarami (w 962 lub 963 roku) Dagome uznał, że należy poszukać sobie silnego sojusznika i opiekuna w osobie Ottona I, który niedawno przyjął tytuł Cesarza. W 963 roku, na 3 lata przed chrztem, Dagome nawiązał oficjalne relacje z Cesarstwem”*²⁵. Ta współpraca militarna trwała długo. Jeszcze w 1147 r. Niemiec, duńscy i polscy książęta zorganizowali wielką krucjatę przeciwko Słowianom połabskim²⁶. Czasami niektórzy historycy opowiadają o wzajemnej wrogości, wspominają bitwę pod Cedynią, ale już nie wspominają wielu innych faktów.

G: Czy wiecie, gdzie znajdowały się tereny Słowian połabskich?

U: *Wskazują na mapie*

G: Wyobraźcie sobie, że Słowianie to nie był homogeniczny lud, żyjący spokojnie na swoich ziemiach. Słowianie walczyli często z innymi Słowianami. W tym przypadku Chryścianie przeciwko poganom. Zwróćcie uwagę, że często w czasach komunistycznych mówiono o odwiecznej wrogości polsko-niemieckiej, co miało na celu przedstawić Europę Zachodnią w złym świetle.

G: Wracając do tematu współpracy i osadnictwa nie dziwi fakt, że współpraca z Cesarstwem Niemieckim dotyczyła nie tylko kwestii militarnych, ale również spraw osadnictwa i

²⁵ Adam Ryszczuński: Mieszko I. Skandynawski jarl czy słowiański kneź? Zielona Góra 2014, str. 184.

²⁶ Patrz podręcznik: Europa Nasza historia, tom 1, Od prehistorii do średniowiecza, Warszawa 2016, str. 228-229. (Zalecany podręcznik do nauki historii w szkołach podstawowych stworzony pod redakcją merytoryczną Wspólnej Polsko-Niemieckiej Komisji Podręcznikowej Historyków i Geografów, w kooperacji z Centrum Badań Historycznych Polskiej Akademii Nauk w Berlinie oraz Instytutem Międzynarodowych Badań Podręcznikowych im. Georga Eckerta w Brunzshwiku.)

werbowania na Zachodzie nowych mieszkańców Śląska. Na tereny dzisiejszego państwa polskiego pierwszych osadników z cesarstwa niemieckiego sprowadził książe śląski Henryk Brodaty z rodu Piastów. Nie był to oczywiście przypadek. Śląsk był już od 1163 r. w dużym stopniu niezależnym od królestwa polskiego. Po interwencji Cesarza Niemieckiego Fryderyka Barbarossy wyznaczono granice Śląska jako niezależnego księstwa i granice te pokrywały się z granicami biskupstwa wrocławskiego założonego w 1000 roku.

G: Jak myślicie, dlaczego niemiecki cesarz musiał interweniować i stanąć po stronie książąt piastowskich?

U: *Teoretycznie uczniowie zgodnie z podstawą programową powinni wiedzieć, czym był statut Bolesława Krzywoustego z 1138 r. i podział państwa polskiego na dzielnice, który był skutkiem tego statutu. Warto więc dopytać uczniów o to, co wiedzą, bo będzie to kluczowe dla zrozumienia niemieckiej historii Śląska i związku Śląska z cesarstwem niemieckim.*

G: Polski władca Bolesław III Krzywousty postanowił podzielić królestwo pomiędzy swoich synów i ustanowił zasadę senioratu, czyli najstarszy z przedstawicieli dynastii obejmował dzielnicę senioralną ze stolicą w Krakowie. Pierwszym seniorem został najstarszy syn Bolesława Krzywoustego książe Władysław II, który otrzymał jako swoją dzielnicę właśnie Śląsk. Sam książe Władysław II był związany z niemiecką kulturą i rodem Babenbergów, dynastią panującą na terenie dzisiejszej Austrii, czyli ówczesnego Cesarstwa Niemieckiego. Jego żoną była Agnieszka Babenberg. Niestety książe Władysław II został wygnany przez swoich młodszych braci z Polski, a tym samym zostały złamane zasady statutu. Książę senior otrzymał azyl na terenie Cesarstwa Niemieckiego. Po wygnaniu Władysława II władzę nad dzielnicą śląską i senioralną objął wbrew postanowieniom statutu jego brat Bolesław IV Kędzierzawy. Do Polski przybył w tym czasie legat papieski kardynał Gwidon z Cremy. W związku z bezprawnym zachowaniem braci rzucił kłtwę na braci juniorów za wygnanie starszego brata a cały kraj obłożył interdyktem.

Bolesław Kędzierzawy został przymuszony przez cesarza niemieckiego Fryderyka I Barbarossę do działania zgodnie z prawem i zwrotu Śląska synom Władysława II, tym bardziej że sam papież dopominał się o przywrócenie sytuacji zgodnej z prawem. Książę Władysław II, który otrzymał przydomek *Wygnaniec* nie doczekał się powrotu do ojczyzny i zmarł poza Śląskiem, a jego synowie żyli przez 17 lat w Niemczech na wygnaniu. Nawiazali

w tym okresie bliskie związki z niemieckim dworem i elitami politycznymi²⁷. Jednym z jego synów był Bolesław I Wysoki, ojciec księcia Henryka Brodatego, o którym jest mowa.

G: A czy wiecie, jakie związki z Niemcami miał Henryk I Brodaty, książę Śląska?

U: *Snują przypuszczenia*

G: Fakty pokazują, że książęta śląscy byli od początku związani z dworem niemieckich cesarzy i kulturą zachodnią. Największy wkład w rozwój Śląska miał książę piastowski Henryk I zwany Brodatym (Heinrich I. von Schlesien, zwany też Heinrich der Bärtige). Już jego imię zdradza, z jaką kulturą był związany i jakie ma korzenie. Imię Heinrich, po polsku Henryk, zostało odziedziczone po rodzie jego babki, Agnieszki z Babenbergów (Agnes von Babenberg).²⁸ Nawet najbardziej znany polski kronikarz Długosz przyznaje, że imię było dowodem przywiązania Piastów do imion cesarzy niemieckich z dynastii salickiej.²⁹ Matką księcia Henryka była Krystyna, która, jak podają historycy, była niemiecką hrabianką z rodu wywodzącego się z pogranicza sasko-turyńskiego³⁰.

G: Czy ktoś z Was słyszał już o świętej Jadwidze?

U: *Opowiadają o tym, co wiedzą, mogą jednak potrzebować pomocy przy „poukładaniu” swojej wiedzy. Przy tej okazji warto zwrócić uwagę uczniów na fakt, że w Polsce czcimy dwie święte o tym samym imieniu. Jadwigę Królową Polski, która spoczywa na Wawelu oraz św. Jadwigę Śląską, czyli Hedwig, która spoczywa w Trzebnicy pod Wrocławiem. Obie święte były związane z rodem Piastów, a św. Jadwiga Królowa Polski nie przypadkowo przyjęła imię tak znanej świętej w rodzie Piastów.*

G: Żoną Henryka Brodatego była Jadwiga (Hedwig). Patronka Śląska pochodziła z bardzo znamienitego rodu niemieckiego. Była ona córką Bertolda IV, hrabiego von Diessen-Andechs, hrabiego Tyrolu, Karyntii i Istrii (dziś Chorwacja).³¹ Ród, z którego wywodzi się św. Jadwiga Śląska, jest bardzo znamienitym rodem. Jej bratem był Ekbert, biskup miasta Bamberg. Jemu Bamberg zawdzięcza wybudowanie katedry. Biskup Ekbert pełnił również funkcję namiestnika Cesarza Niemieckiego Fryderyka II na terenie Austrii i Styrii. Bertold V.

²⁷ Geschichte Schlesiens. T. 1, Stuttgart 1961, str. 112,

²⁸ Kazimierz Jasiński: Rodowód Piastów śląskich, Kraków 2007, str. 87.

²⁹ Jan Długosz, Roczniki, t. II, str. 317 i nast., również Kazimierz Jasiński: Rodowód pierwszych Piastów, Wrocław 1992, str. 247

³⁰ Kazimierz Jasiński: Rodowód Piastów śląskich, Kraków 2007, str. 63, 64; Benedykt Zientara: Bolesław Wysoki, Kraków 2013, str. 31.

³¹ Alfons Hayduk: Große Schlesier, Monachium 1971, str. 9-13

von Andechs - drugi brat św. Jadwigi - był arcybiskupem węgierskiej diecezji kalocsko-kecskemétska oraz patriarchą Akwilei. W 1077 r. patriarchowie Akwilei otrzymali od Cesarza Niemieckiego Henryka IV w lenno Friul, Krainę i Istrię³². Był to bardzo ważny patriarchat leżący na terenie dzisiejszych Włoch, Słowenii, Chorwacji i Austrii.

U: *Wskazują na mapie te tereny geograficzne. W ten sposób uzmysłowimy uczennicom i uczniom uniwersalność kościoła i wielkość rodu, z którego wywodziła się św. Jadwiga Śląska. Warto też zapytać uczniów, czy znają jakieś kościoły pod wezwaniem św. Jadwigi, może figury lub obrazy. Może ktoś z rodziny nosi imię Hedwig lub Jadwiga.*

G: Jak możemy się dowiedzieć z Legendy o św. Jadwidze³³, miała ona dwie siostry, z których jedna została poślubiona królowi francuskiemu, a druga królowi węgierskiemu, zaś córką jej drugiej siostry była św. Elżbieta. Św. Jadwiga była osobą bardzo wykształconą, pobożną, skromną, cierpliwą, łagodną, ofiarną i otwartą na wolę bożą. Bardzo znana była z działalności na rzecz wspierania ubogich i ludzi w potrzebie. Było wtedy to bardzo ważne, ponieważ w średniowieczu nie było prawa do emerytury, świadczeń socjalnych ani zapomóg i ludzie byli zdani na siebie. Już za życia cieszyła się wielkim autorytetem i była wzorcem dla innych. Przykład jej niewzruszonej postawy i silnej osobowości można znaleźć w legendzie. Poniżej fragment, który mówi o śmierci jej męża Henryka I Brodatego:

Albowiem gdy oto wymieniony wyżej książę Henryk, jej małżonek, w roku 1237 zszedł w Chrystusie, wszystkie siostry w Trzebnicy tak niepokieszone płakały po tym wielkim i dobrym protektorze i założycielu ich klasztoru, że widziano je niemal omdlałe od płaczu, że wiele z nich wydawało się ogłuszonych; ona jednak pojawiała się między nimi z suchymi oczyma, ganiąc miękkość ich kobiecych serc mówiąc: Czym to się smucicie? Czyż chcecie, by coś działo się niezgodnie z wolą Bożą inaczej?³⁴ Cały kodeks dostępny jest w bibliotece cyfrowej i można go podziwiać w Internecie wraz jego pięknymi ilustracjami³⁵.

Sława o św. Jadwidze trwa nieprzerwanie do dziś pozostają inspiracją dla wiernych i artystów.

³² Hasło Akwileja, Akwileia w: Encyklopedia katolicka, tom. 1, Lublin 1985, szpalta 285

³³ *Legenda o św. Jadwidze, znana pod nazwą "Kodeks hornigowski". Należy on do najobszerniejszego zestawu tekstów o św. Jadwidze przełożonych z języka łacińskiego przez anonimowego tłumacza na język niemiecki, a dokładnie na jego język średnio-wschodniemiecki. Tłumaczenia dokonano na zlecenie Antoniego Horniga w 1451 r. Oryginał tego kodeksu przechowywany jest na Uniwersytecie Wrocławskim.*

³⁴ Legenda o św. Jadwidze fol. 17 vb, kodeksu

³⁵ <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/329139?language=pl> [dostęp 14.10.2018]

G: Czy znacie jakieś kościoły pod wezwaniem św. Jadwigi, albo sanktuaria?

U: Odpowiadają.

G: Jako przykład nieprzemijającej sławy św. Jadwigi warto przytoczyć wiersz ojca werbisty Henryka Kałuży SVD. Ojciec Henryk Kałuża jest misjonarzem i należy do Zgromadzenia Słowa Bożego, które założył Niemiec. Założycielem był św. Arnold Janssen, który został kanonizowany przez św. Jana Pawła II. W tym wierszu ojciec Kałuża pokazuje nam przyjazd niemieckiej świętej na Śląsk i przybliża nam ówczesne realia życia:

Przyjazd na Śląsk:

*Kiedy przyjechała na Śląsk
bardzo szybko zrozumiała jego ból
tak często rozrywanego serca
przez panujących wokół
dla których wszystko było ważne
tylko nie człowiek...*

*Postanowiła najpierw
nauczyć się języka tych
wśród których stanęła z woli Boga
aby się porozumiewać i służyć
a potem by dzielić okruszyny chleba
i słowa ewangelii – ż do syta...*

*Potem z mężem Henrykiem
zaczęli fundować i budować
klasztory za klasztorami
które się stawały dla ludzi
początkiem nowej kultury
i ubogaczonym rozwojem ziemi*

*A lud kochał swoją panią
bo wiedział że ona myśli o nim
jak nikt dotąd z jego władców
którzy przychodzili by zabierać
czasem niemiłosiernie uciskać
- ona przyszła by dawać...*

*Mówiono o niej wszędzie
że piękna bo wielce dobra
że ma ogromne serce
zwłaszcza dla ludzi biednych
że miłosierdzie jest nią całą
a świętość czyś codziennym*

*Ludzie już za życia
otaczali ją chwałą
a ona pełna pokory*

*dalej nocami wychodziła
aby oddać swoje ręce biedakom
aby najmniejszym nieść miłość*

*Nagle zrozumiała
a ludzie jeszcze bardziej
że jej ojczyzna umiłowana
to Ziemia Śląska i jej lud
któremu pozostała oddana
bez reszty – do samego końca!³⁶.*

Św. Jadwiga zmarła 14.10.1243 r. w Trzebnicy³⁷. W tym miejscu należy odnotować pewien zapomniany, ale jakże ważny fakt. Św. Jadwiga Śląska uchodzi za patronkę wyboru św. Jana Pawła II na papieża. W roku, w którym obchodzimy 40-rocznicę wyboru Polaka na papieża, warto zacytować co św. Jan Paweł II powiedział o tej św. Niemce ze Śląska w czasie swej pierwszej pielgrzymki do Polski podczas homilii w czasie Mszy świętej na Jasnej Górze 05.06.1979 r.:

„A teraz pozwólcie, że z Jasnej Góry przekażę szczególne wotum do sanktuarium św. Jadwigi w Trzebnicy, koło Wrocławia. Tym wotum jest świeca paschalna, którą przywiozłem z Rzymu oraz kielich dla sanktuarium trzebnickiego. Mam, jak wicie dobrze, szczególne powody do przekazania tego wotum, które w tej chwili odbiera ode mnie metropolita wrocławski. Mam szczególne do tego powody. Opatrzność Boża w swoich niewypowiedzianych zrzędzeniach wybrała dzień 16 października 1978 roku jako dzień przełomowy w moim życiu. W dniu 16 października Kościół w Polsce czci św. Jadwigę Śląską. I dlatego też poczytuję za mój szczególny obowiązek złożyć dzisiaj na ręce Kościoła w Polsce, na ręce metropolity wrocławskiego, to wotum dla tej Świętej, która jako patronka sąsiadujących narodów, jest również patronką dnia wyboru pierwszego Polaka na Stolicę Piotrową. To wotum, które odebrał metropolita wrocławski, oddaję jak gdyby w ręce wszystkich pielgrzymów, którzy dzisiaj tak licznie, tłumnie, przybyli na Jasną Górę z całego Dolnego Śląska. Proszę, abyście po powrocie do waszych stron zanieśli to papieskie wotum do sanktuarium w Trzebnicy, miejsca, które stało się nową ojczyzną z wyboru św. Jadwigi, tak jak moją nową ojczyzną z wyboru stał się Rzym.”

Św. Jan Paweł II doskonale znał historię św. Jadwigi i był zwolennikiem przyjaźni między narodami w duchu chrześcijańskim. W tej samej homilii przypomniał wszystkim ważne fakty historyczne, o których powinniśmy pamiętać:

³⁶ O. Henryk Kałuża SVD: Perła Śląskiej Ziemi, Nysa 2008, str. 49-50.

³⁷ Kazimierz Jasiński: Rodowód Piastów śląskich, Kraków 2007, str. 90

„Św. Jadwiga, żona Henryka z rodu Piastów, zwanego Brodatym, pochodziła z bawarskiej rodziny Andechs. Objawiła się w dziejach naszej Ojczyzny, a pośrednio i całej Europy XIII stulecia, jako owa „niewiasta dzielna”, o której wspomina Pismo Święte. Szczególnie w pamięci naszej utkwilo i zawsze tkwi to wydarzenie, którego bohaterem był syn św. Jadwigi, książę Henryk Pobożny. To on stawił skuteczny opór najazdowi Tatarów, który w roku 1241 przeszedł przez Polskę ze Wschodu, z Azji, i zatrzymał się dopiero tutaj na Śląsku, pod Legnicą.”

G: Zwróćcie uwagę, że papież Polak został wybrany w dniu, w którym kościół katolicki wspomina św. Jadwigę - Niemkę. Poza tym po papieżu Polaku wstąpił na tron piotrowy papież Niemiec, Benedykt XVI. Czy nie są fakty, o których warto pamiętać, a które są znakami wskazującymi na znaczenie przyjaźni i wzajemnego pojednania oraz wspólnoty losów?

U: *Komentują.*

G: Podobnie jak św. Jadwiga, na Śląsk przybywali liczni osadnicy z terenów Niemiec i Flandrii. Ze Śląska wielu osadników niemieckich szło dalej, na tereny Małopolski. W ślady księcia Henryka Brodatego podążyli też inni książęta, zamożne duchowieństwo i rycerze z terenów całej polski, którzy sprowadzali niemieckich osadników:

„Ale nie od rzeczy będzie przypomnieć, że sporo osadników przybywało znów ze Śląska, który rozpoczęto zasiedlać żywołem niemieckim kilkadziesiąt lat wcześniej niż Kraków i w ogóle Małopolskę³⁸.”

G: Czy coś Wam mówi sformułowanie „prawo magdeburskie” lub „prawo niemieckie”?

U: *Odpowiadają.*

G: Osadnicy zakładali wsie na prawie niemieckim, które było spisane w kodeksie prawa pod nazwą *Zwierciadło saskie*. Do dziś w wielu wsiach zachował się układ przestrzenny właśnie z czasów ich zakładania na prawie niemieckim. Takim przykładem może być układ wsi zwany *ulicówka*, gdzie wzdłuż drogi powstała zwarta zabudowa z obu stron ulicy, a za budynkami były wyznaczane pola, czyli łąny jako użytki rolne. Z czasem wsie zmieniały swój obraz, ale

³⁸ Tadeusz Dobrowolski: *Sztuka Krakowa*, Kraków 1950, str.13

ten kod genetyczny się zachował, jak to widać na przykład w Jemielnicy, czy w wielu innych wsiach i miastach³⁹.

G: Czy wiecie, co to jest trójpółowka?

U: *Odpowiadają/snują przypuszczenia.*

G: Było to nieznanym wcześniej w Polsce system, uprawy pola, które dzielono na trzy części, a każdego roku uprawiano tylko dwie części, a jedna część była ugorem. Na dodatek zmieniano uprawę co roku na danych polach, a dzięki temu wzrosła wydajność rolnictwa. Osadnicy z Niemiec przywieźli ze sobą kapitał, wiedzę, narzędzia i nowe rozwiązania, dzięki którym Polska rosła w siłę.

G: Czy przerabialiście na zajęciach z historii temat zakładania wsi i miast średniowieczu? Czy możecie opowiedzieć, jak taki proces wyglądał?

U: *Odpowiadają.*

G: Władca nadawał ziemię osadnikom we władanie. Na czele osadników stał zasadzca, zwany też przedsiębiorcą. Chłopi, którzy z nim przybyli, musieli karczować las, wyznaczać pola i budować wsie na tych miejscach. Zasadzcy zawierali umowę na lokację z książętami. Lokacja to nadanie na określonym terenie, określonej osadzie, prawa niemieckiego i wyznaczania jej granic. Może by dziś powiedzieć, że miasta i osady na prawie niemieckim były takimi pierwszymi specjalnymi strefami ekonomicznymi, gdzie osadnicy mogli się rządzić swoimi prawami. Takie umowy gwarantowały osobistą wolność chłopom, dziedziczną dzierżawę terenów, na których uprawiano rolę, nakładały obowiązek płacenia czynszu. Nowo zakładane osady otrzymywały też samorząd, czyli mogli mieć swoich przedstawicieli. W miastach prawo to oznaczało tworzenie rady miejskiej, z burmistrzem na czele oraz liczne przywileje, jak uprawianie rzemiosła, handlu, czy organizowanie targów i własnych sądów.

G: A znacie może jakieś miasta w Polsce założone na prawie niemieckim i przez osadników niemieckich?

U: *Odpowiadają.*

³⁹ Rafał Eysymontt: Kod genetyczny miasta. Średniowieczne miasta lokacyjne Dolnego Śląska na tle urbanistyki europejskiej, Wrocław 2009

G: Prawie wszystkie większe miasta w Polsce były zakładane przez Niemców i na prawie niemieckim. Nawet stolica Polski, Kraków, został założony w 1257 r. na prawie niemieckim i przez osadników niemieckich ze Śląska:

„Toteż w związku z systematyczną akcją osadniczą, prowadzoną od w. XIII (wzmocnioną potem w w. XIV) dochodzi do drugiej, właściwej lokacji dzisiejszego Krakowa na prawie obowiązującym we Wrocławiu (magdeburskim), opartym zresztą na wzorach zachodnio-europejskich. Na wiecu w Koperni Bolesław Wstydlivy wraz ze swoją matką Grzymistawą lokuje w r. 1257 miasto Kraków, a przedsiębiorcami lokacyjnymi mianuje trzech Ślązaków: Gedkę Stille i Dytmara Volka, ławników wrocławskich oraz sędziego miejskiego z Nysy, Jakuba⁴⁰.

Kraków został założony na planie geometrycznym z kwadratowym rynkiem i był wzorowany na Wrocławiu.

G: Powiedzcie proszę, czym było takie prawo magdeburskie?

U: *Próbują odpowiedzieć.*

G: Wiele miast obchodzi rocznice założenia, ale nie często się wspomina, że takie miasta zakładani nie Polacy, tylko przybysze, czyli emigranci, jak byśmy to dzisiaj powiedzieli. Osadnicy przywozili nowe regulacje prawne spisane w *Zwierciadle Saskim*, pierwszym kodeksie prawa. Na początku nie było potrzeby tłumaczenia na język polski zbiorów praw, ponieważ w miastach mieszkali i rządzili mieszczenie niemieckojęzyczni. Na Śląsku, Pomorzu i Prusach było tak praktycznie przez 800 lat. Dopiero w 1945 r. Niemcy ewakuowali się lub zostali wypędzeni. W miastach zakładanych na prawie niemieckim poza granicami Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego, czyli na przykład w Małopolsce, niemieccy mieszczenie polonizowali się. Z czasem była potrzeba tłumaczenia na język polski prawa niemieckiego, ponieważ było one przejmowane przez Polaków.

G: A czy wiecie, kiedy ukazała się pierwsza prawnicza książka po polsko i o czym była?

G: Pierwsza prawnicza książka w języku polskim ukazała się w 1558 roku w Krakowie i nosiła tytuł: *„Artykuły prawa majdeburskiego, które zowią Speculum Saxonum”*. Autorem tej książki był Bartłomiej Groicki, który pracował w wyższym sądzie prawa niemieckiego w Krakowie. Prawo magdeburskie regulowało praktycznie wszelkie sytuacje związane z

⁴⁰ Tadeusz Dobrowolski: *Sztuka Krakowa*, Kraków 1950, str. 71

funkcjonowaniem społeczeństwa, czyli spadki, pokrewieństwo, prawa kobiet, sprawy posagu, sprawy kupna, długów, świadków, kradzieży, opieki, sądy itp. Właśnie prawo niemieckie wprowadzało zakaz karania śmiercią dzieci za przestępstwa i zasady odpowiedzialności opiekunów za szkody wyrządzone przez dzieci. Posłuchamy staropolskiego języka:

„Dziecię póki do lat roztropnych nie przyjdzie, o żaden występ na gardle nie ma być karane. Jeśliby też kogo zabił albo ochromił, tedy opiekun z jego imienia powinien to nagrodzić i zapłacić, także i szkody, które by dziecę uczyniło, gdyby na nie wedle prawa dowiedziono⁴¹.

Dotychczas, gdy niepełnoletni kogoś zabił lub okaleczył, był karany „na gardle”, czyli śmiercią. Prawo niemieckie wprowadziło zasadę, że do czternastego roku życia nie można karać dzieci śmiercią, ponieważ traktowano je jako osoby, które są zbyt małe, aby coś uczynić umyślnie, a więc nie mogą być karane śmiercią.

G: Zanim zmienimy trochę temat, powiedzcie mi, jakie do dziś mamy widoczne ślady wpływu Niemców i kultury niemieckiej w całej Polsce.

U: *Odpowiadają.*

G: Niemcy byli od samego początku obecni w Polsce, a z czasem zostali spolonizowani i tylko ich nazwiska mogą świadczyć o pochodzeniu. Mamy też do dziś wiele śladów wpływu kultury niemieckiej w Polsce. Są to ślady językowe. Na Uniwersytecie im. Carla von Ossietzky w Oldenburgu ukazał się słownik, w którym opisano 2444 przypadki zapożyczeń z języka niemieckiego⁴².

G: A czy znacie jakieś słowa pochodzące z języka niemieckiego, używane dziś w języku polskim?

U: *Odpowiadają, być może wymienią kilka słów z gwary śląskiej.*

G: Takimi słowami są burmistrz, wójt, radny, ratusz, rynek, ale też harfa, harcerz, jarmark, izba, kielnia, kierat, kibic, katecheta, kuchnia, król, mnich, ministrant, małpa, pantofel, rentgen, struś, strucla, sztuka, tornister, ubikacja, urlop, żur. To tylko kilka przykładów.

⁴¹ Bartłomiej Groicki: Artykułu prawa majdeburckiego, które zowią Speculum Saxonum, w Krakowie w drukarni Franciszka Cezarego, roku pańskiego 1629, str. 54 (reprint wydania z 1954)

⁴² <http://diglib.bis.uni-oldenburg.de/bis-verlag/wdlp/46704.html>

Również w języku polskim ukazał się słownik, w którym znajdziemy ponad 2100 przykładów słów pochodzenia niemieckiego w języku polskim⁴³.

G: Pomyślcie więc teraz, kiedy dowiedzieliście się tylu nowych rzeczy: dlaczego przemilcza się w szkole i w telewizji takie ważne informacje, które pokazują, że Niemcy byli od samego początku związani z kulturą Polski, a relacje były pokojowe i korzystne dla wszystkich? Obecność Niemców jest trwale związana z Polską a ślady niemieckości znajdziemy prawie wszędzie. Chociaż często się je zaciera.

N: *Warto też zapytać uczniów i uczennice, czy to dobrze, że przedstawia się wszystko, co niemieckie, jako złe i w ten sposób podsycza niechęć, która opiera się na niedomówieniach i zatajaniu prawdy. Kończąc, można zapytać uczniów, jak można zmienić taki stan rzeczy, aby panowała między narodami chrześcijańska zgoda i co myślą o ludziach, którzy taką zgodę i pojednanie starają się burzyć.*

Waldmear Gielzok – prezes Niemieckiego Towarzystwa Oświatowego
Opole, dnia 16.10.2018 r., w dzień wspomnienia św. Jadwigi.

⁴³ Słownik zapożyczeń niemieckich w polszczyźnie, red. Merytoryczny dr hab. Marek Łaziński,
Warszawa 2008